

העקידה וקולותיה

"הרבה נבוכו קצת התורניים... כי איככה יוכל שום בעל שכל לחשוב שהא-ל יתברך יצווה להשחית נפש אדם על לא דבר... קל וחומר נפש בנו יחידו אשר חשקה נפשו". בהערה זאת מתחיל אחד מגולי ספרד, ר' יצחק עראמה [רי"ע], את דיונו על סיפור עקידת יצחק שבפרשתנו. 'עקידת יצחק' הוא שמו של הפירוש הפילוסופי על התורה, שרי"י עראמה חיבר. שם ספר מרהיב זה רומז כמובן לשמו, אך, יש בשם יותר מכך. עקידת יצחק, הייתה עבורו, מוקד חשוב בהגות היהודית, ואת זאת פיתח בספר אחר, 'חזות קשה' (השער השלישי) ממנו הבאנו את הקטע הנ"ל.

מבלי להתעכב בפרטים, נראה לי שאת הגישות להבנת פרשת העקידה ניתן לחלק לשני סוגים. מצד אחד מצויות הגישות ההומניסטיות המדגישות את הקול השני של הא-להים המצווה "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱרָר". זהו קול הנאבק כנגד הריטואלים של קורבנות אדם. על משמעותו וחשיבותו תעיד התוכחה שבתהילים (קו, לה-מ): "וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם... וַיַּעֲבְדוּ אֶת עֲצָבֵיהֶם... וַיִּזְבְּחוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בָּנוֹתֵיהֶם – לַשִּׁדִּים, וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי, דָם בְּנֵיהֶם וּבָנוֹתֵיהֶם... וַתִּחַנֵּף הָאָרֶץ בְּדָמִים". הדרמה התיאטרלית שחי אברהם, באה ללמד לצאצאיו, את ההומניזם הדתי.

ר' יצחק עראמה מייצג את הגישות האחרות לפיהן עיקר המשמעות של העקידה מצוי בקול הראשון המבקש: "קח נא את בְּנֶךָ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְךָ אֶת יֶצְחָק... וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלֶה", וזאת, כדברי רי"ע, אפילו אם "עתיד הוא [הקב"ה] לומר... אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱרָר". זהו ניסיון בו נדרש אברהם לפרוש מכל מה שהיה קדוש ויקר לו, אידיאל המוסריות מושהה והבטחת הזרע נעלמת. מה פשר האבסורד שלפנינו?

תשובה קלאסית בכיוון זה ניתנה על ידי ההוגה הפרוטסטנטי ס' קירקגור (1813-1855). קירקגור ראה את מסעות חיי האדם כעלייה במעין פירמידה ובה שלוש רמות. ברמה הראשונה מצוי האדם האסתטי, בלשון ימינו החושני, הממוקד בהנאותיו. ברמה השנייה מצוי האדם האֶתִי, המשתדל לחיות את חייו על פי המוסר. הרמה השלישית היא זו של אביר האמונה, בו עומד האדם בפני הא-להים. (שתי הרמות העליונות מקבילות ליחס בין אדם א' ואדם ב', ב'איש האמונה' לרי"ד סולובייצ'יק). המעבר מרמה לרמה מתרחש רק בעקבות העמידה בפני אירוע או דילמה המזעזעים את העולם האנושי. כדי לעבור מהרמה הראשונה לשנייה, צריך האדם לחיות ולהרגיש את תסכול החובה, ולהיכנע לה (על כך כתב הרי"ד סולובייצ'יק,

ב'ממעמקים'. המעבר לרמה השלישית יתרחש, לפי קירקגור, בציווי העקידה. האבסורד של הקול הראשון חושף בפני אברהם שקיימת רמה המצויה מעבר לרציונאלית ולמוסרית. הציווי המהווה מעין הדחייה של המוסרי, נועד להפוך את אברהם לאביר האמונה.

במאמרו "על הדחייה אחת של המוסרי" (פני אדם, 311) מבקר מרטין בובר את קירקגור. בובר סבר, כך נראה לי, שעמדתו של קירקגור מעוגנת מדי במסורת הנוצרית הלותרנית. אלא שפירוש דומה, הועלה גם ביחזות קשה על ידי ר' יצחק עראמה, הסובר שהעקידה מעמידה אותנו בעימות עם הרציונליות. קירקגור התעמת עם קאנט, ר"י עראמה עם האריסטוטליקאים, החושבים שהתורה והמצוות נולדות רק מהתבונה. לפי ר"י עראמה עבר בעקידה מטמורפוזה גורלית: "מתחילה היה [אברהם] מישיר מעשיו כולם על ההיקש השכלי [הרציונליות] לאהבת ה' יתברך... על כן נקרא 'אַבְרָהָם אֱהָבֵי' (ישעיהו מא, ח)". בעקבות העקידה נאמר לו: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אֲתָה". זאת לא 'יראת א-להים' המוסרית, ולא יראת העונש ההמונית, אלא היראה הנולדת מעמידת האדם מול עולם המיסתורין, עולם שלשכלנו המוגבל ייראה אבסורד.

הרשו לי אינטרמצו קצר. קירקגור היה מאורס לרְגִינָה אולסן, אותה הוא ראה כמקור האושר היחידי בחייו. למרות זאת, הוא ביטל את האירוסין אחרי שנה. רוצה אני לשער שקירקגור חשב שנדרש ממנו להקריב את אהבתו למען האהבה לא-להים, אל המקנא באהבתנו לבני אדם. כאשר לפני שנים העליתי הרהורים אלה באחד משיעורי, הגיבה אחת מתלמידותי, ד"ר רחל חזן ע"ה, בהארה פשוטה ומדהימה: "קירקגור לא שמע את הקול השני של הא-להים", הקול המצווה לו לא להעלות את הקורבן! מתוך כך הרס את אהבתו ואיבד את אושרו.

הקול השני נשמע בהמשך לפרשתנו, בדברי הנביא מיכה (ו, ו-ח). מיכה מנסה להיות לפה לאדם המבקש את דרכו ושואל: "בַּמָּה אֶקְדָּם ה', אֶכַּף [אתכופף, אכנע] לֹא-לֵהִי מְרוֹם? הֲאֶקְדָּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת... בְּרִבְבוֹת נְחָלֵי שָׁמֶן?" הוא מוסיף את השאלה האולטימטיבית: "הֲאֶתֶּן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי, פְּרֵי בִטְנֵי חֲטָאת נַפְשֵׁי?" לא! הדרישה מאברהם הייתה חד-פעמית. היא באה ללמד לכולנו את ההיפך: "הֲגִיד לְךָ אָדָם מֵה טוֹב, וּמָה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ? כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצָּנֵעַ לְכַת עִם אֱלֹהֵיךָ". ואולי לא טעו לחלוטין, אותם תלמידי הרמב"ם, הרציונליסטים שרי"ע מתקיף, לפיהם הקול השני קובע, אך יש גם לקח לקול הראשון: "שראוי שיעשה כזה... כשיגזור השכל להימסר על דבר אמת וענוות צדק". במלים אחרות, מן הראוי להיות מוכן להקריב קורבן בגין סיבות דתיות ומוסריות רציונליות, כולל כמובן, קידוש השם. ומעל לכל, אנו מצווים, לעשות מִשְׁפָּט, חֶסֶד וְהִצָּנֵעַ לְכַת עִם אֱלֹהֵיךָ.